

בשלח

שבחם של ישראל בפרשת בשלח

הקדמה

במכילתא ובפירוש רש"י לפרשת בשלח מצאנו פעמים רבות את שבחם של ישראל.

מאמר זה יביא חלק מהדברים הנפלאים שנאמרו במכילתא וברש"י בפרשה בשבחם של ישראל, בחיבתם, בחשיבותם, ובזכויותיהם.

א. עם ישראל כבניו של ד'

1. ד' שומר על עם ישראל כאדם ששומר על בניו

על הפסוקים "ויסע מלאך האלקים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם, ויסע עמו הענן מפניהם ויעמד מאחריהם, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה, ולא קרב זה אל זה כל הלילה" (שמות יד, יט-כ) כתב רש"י: "וילך מאחריהם – להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים.

ויבא בין מחנה מצרים – משל למהלך בדרך ובנו מהלך לפניו, באו לסטים לשבותו – נטלו מלפניו ונתנו לאחריו. באו זאבים מאחריו – נתנו לפניו. באו לסטים לפניו וזאבים מאחריו – נתנו על זרועו ונלחם בהם. כך 'ואנכי תרגלתי לאפרים, קחם על זרועותיו' (הושע יא, ג)¹.

¹ כן הסביר רש"י גם את הפסוק "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם על כנפי נשרים, ואבא אתכם אלי" (שמות יט, ד): "על כנפי נשרים – כנשר הנושא גוזליו על כנפיו. שכל שאר העופות נותנים את בניהם בין רגליהם, לפי שמתיראין מעוף אחר שפורח על גביהם, אבל הנשר הזה אינו מתיירא אלא מן האדם שמא יזרוק בו חץ, לפי שאין עוף אחר פורח על גביו, לכך נותן על כנפיו, אומר: 'מוטב יכנס החץ בי ולא בבני'. אף אני עשיתי כן: 'ויסע מלאך האלקים וגו', ויבא בין מחנה מצרים וגו'. והיו מצרים זורקים חצים ואבני בליסטראות והענן מקבלם".

כן הסביר רש"י גם את הפסוק "כנשר יעיר קנו, על גוזליו ירחף, יפרש כנפיו יקחהו, ישאהו על אברתו" (דברים לב, יא): "יפרוש כנפיו יקחהו – כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות, לפי ששאר עופות יראים מן הנשר שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם, לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר, אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ, לפיכך נושאן על כנפיו, אומר: 'מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני'. אף הקב"ה: 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' (שמות יט, יד) כשנסעו מצרים

במכילתא שם (מסכת ד'ויהי' פרשה ד) נאמרו הדברים בהרחבה, יותר מאשר בדברי רש"י.

זו לשון המכילתא: "ויסע מלאך האלקים ההולך, ר' יהודה אומר: הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה. משל למה הדבר דומה? לאחד שהיה מהלך בדרך, והיה מנהיג את בנו לפניו.

באו לסטים לשבותו מלפניו - נטלו מלפניו ונתנו לאחריו.

בא הזאב ליטלו מאחריו - נטלו מאחריו ונתנו מלפניו.

באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו - נטלו ונתנו על זרועותיו.

התחיל הבן מצטער מפני החמה - פרש עליו אביו בגדו.

רעב - האכילו. צמא - השקהו.

כך עשה הקדוש ברוך הוא, שנאמר: 'ואנכי תרגלתי לאפרים, קחם על זרועותיו, ולא ידעו כי רפאתים' (הושע יא, ג).

התחיל הבן מצטער מפני החמה - פרש עליו בגדו, שנאמר: 'פרש ענן למסך, ואש להאיר לילה' (תהלים קה, לט).

הרעיב - האכילו לחם, שנאמר: 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים' (שמות טז, ד).

צמא - השקהו מים, שנאמר: 'ויוציא נוזלים מסלע' (תהלים עח, טז), ואין נוזלים

אלא מים חיים, שנאמר: 'מעין גנים באר מים חיים ונוזלים' וגו' (שיר השירים ד, טו).

ואומר: 'שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך' (משלי ה, טו)".

2. ד' מפרסם לאומות העולם את חיבתו לישראל

במקום נוסף במכילתא נאמר משל זה שבני ישראל הם כבניו של הקב"ה, ושם יש תוספת על הנאמר קודם: לא רק שדי' שומר על בני ישראל כמלך ששומר על בנו, אלא גם שהמלך רוצה להודיע לכולם את הכבוד הגדול שצריך לנהוג כלפי בנו!

על הפסוק "וד' הלך לפניו יומם בעמוד ענן לנחתם הדרך, ולילה בעמוד אש להאיר להם, ללכת יומם ולילה" (יג, כא) נאמר במכילתא (מסכת ד'ויהי', פתיחתא): "וד' הלך לפניו יומם - אפשר לומר כן? והלא כבר נאמר: 'הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ד'" (ירמיהו כג, כד)!

וכתיב: 'וקרא זה אל זה ואמר: קדוש קדוש קדוש ד' צבאות, מלא כל הארץ כבודו' (ישעיהו ו, ג)!

ואומר: 'הנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך הקדים, וקולו כקול מים רבים, והארץ האירה מכבודו' (יחזקאל מג, ב)!

אחריהם והשיגום חונים על הים היו זורקים בהם חצים ואבני בליסטראות, מיד 'ויסע מלאך האלקים וגו' ויבא בין מחנה מצרים' וגו' (שם יד, יט-כ).

ומה תלמוד לומר 'ודי הלך לפניהם יומם'!
 אמר ר' אנטונינוס: למלך שהוא דן על הבימה, היה הוא נוטל את הפנס ומאיר לבניו. והיו גדולי מלכות קרובין אצלו ואומרים לו: 'אנו נוטלין את הפנס ונאיר לבניך'. והוא אומר: 'לא מפני שאין מי שיטול את הפנס, אלא הרי אני מודיע לכם חיבתם של בני, שתהיו נוהגים עמהם בכבוד'. וכך הודיע הקב"ה חיבתן של ישראל לאומות העולם, שהוא בעצמו הולך לפניהם, שיהיו נוהגים עמהם בכבוד".

מה בדיוק היתה קושיית המכילתא וכיצד ענה המשל על קושיה זו?
 כתב ה"באר אברהם" שם²: "אפשר לומר כן וכו' - פירוש: דקשה: האיך שייך לומר אצל ד' יתברך 'הלך' אחר שמלא כל הארץ כבודו, כדכתיב: 'הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ד' (ירמיהו כג, כד)! וכתוב: 'מלא כל הארץ כבודו' (ישעיהו ו, ג)! ואומר: 'הנה כבוד ד' אלקי ישראל בא מדרך הקדים' (יחזקאל מג, ב)! אינו אומר: 'הנה אלקי ישראל בא', כי אם: 'הנה כבוד אלקי ישראל בא', ורצונו לומר: אור זיו שכינתו, שגולה האור מדרך הקדים, וכמו שסיים: 'והארץ האירה מכבודו'. ואם כן לפי זה צריך אתה לפרש מאמר הכתוב 'ודי הלך' על דרך 'דברה תורה כלשון בני אדם'. ועל דבר זה מקשה: אם כן מה תלמוד לומר 'ודי הלך לפניהם יומם'? דהדבר שהוא קשה לומר כי אם על דרך 'דברה תורה כלשון בני אדם' לא נכתב כי אם מפני הודעת הדבר עצמו שהוא לתועלת גדולה!
 ועל דבר זה מתרץ על פי משל כדי להודיע חיבתן של ישראל לפני המקום, שבני ישראל נקראים בנים אליו, והוא כביכול נוטל את הפנס בעצמו ומאיר לפניהם, הגם דיש לו כמה שרים ועבדים, ולהודיע בזה לאומות העולם חיבת עמו בני ישראל".

במקום נוסף בפרשה כתב רש"י שד' הודיע לאומות העולם את חיבתם של ישראל. על הפסוק "וילקטו אתו בַּבְּקָר בַּבְּקָר, איש כפי אכלו, וחם השמש ונמס" (טז, כא) כתב רש"י: "וחם השמש ונמס - הנשאר בשדה נמוח ונעשה נחלים, ושותין ממנו אילים וצבאים, ואומות העולם צדין מהם וטועמים בהם טעם מן, ויודעים מה שבחן של ישראלי".

² פירוש "באר אברהם" על המכילתא לרבי אברהם מסלאנימא (מהדורת ישיבת "בית אברהם סלונים" ירושלים, תשמ"ה).

ב. עם ישראל כרעיתו של הקב"ה

1. הקב"ה מתיחס לעם ישראל כבעל לאשתו

במקומות רבים בתנ"ך נמשלו ישראל לרעיתו ולכלתו של הקב"ה³. בעקבות זאת כתבה המכילתא בפרשתנו שישאלו נמשלו לכלתו של הקב"ה. על הפסוק שאמרו בני ישראל בשירת הים "עזי וזמרת י-ה ויהי לי לישועה, זה א-לי ואִנְיָהוּ אלקי אבי וארממנהו" (טו, ב) אמרה המכילתא (מסכת דשירה פרשה ג): "אלקי אבי וארממנהו - אני מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובים, קדושה בת קדושים, טהורה בת טהורים. משל לאדם שהלך לקדש אשה, פעמים בוש בה, פעמים בוש במשפחתה, פעמים בוש בקרובותיה. אבל אני איני כן, אלא מלכה בת מלכים וכו'". הסביר בפירוש "זה ינחמנו"⁴ שם: "משל לאדם שהלך לקדש אשה וכו' - וכן הקב"ה קידש ואירס ישראל לו, כדכתיב: 'וארשתיך לי לעולם' (הושע ב, כא), והיה זה מצד שהם חשובים מצד עצמם, ומצד שהם חשובים מצד אבותם". מה משמעות כפילות הביטויים "מלכה בת מלכים, אהובה בת אהובים, קדושה בת קדושים, טהורה בת טהורים"? עיין בסעיף הבא.

2. חשיבותם ויחוסם של ישראל

הסביר הנצי"ב בפירושו "ברכת הנצי"ב" למכילתא שם: "אני מלכה בת מלכים - גדולת הנפש, ראוי לחול עלי מלכותו של הקב"ה. אהובה - לדי' יתברך מצד נשמתו, שהוא חלק אלוך ממעל. קדושה - פרושה מאומות העולם, שלא יתבזה במה שיחול עלי שמו יתברך. טהורה - במעשי החיצונים בצניעות, ומצויינת במידות טהורות: בחסד ורחמים וכדומה".

³ כל מגילת שיר השירים, וכן במקומות נוספים בתנ"ך, עיין בהקדמת הראב"ע לשיר השירים. ועיין בספרו של הגאון רבי לייב מינצברג "בן מלך שיר השירים".

⁴ לרבי משה ברבי שמעון מפרנקפורט, אמסטרדם תע"ב. נדפס עם פירוש "באר אברהם" על המכילתא הנ"ל.

ג. זכויותיהם של ישראל

1. שמחתם של ישראל במצוות מול שמחתם של הגויים בעבירות

על הפסוק האומר על פרעה "ויאסר את רכבו ואת עמו לקח עמו" (יד, ו) אמרה המכילתא (מסכת דיוה"י פרשה א): "ויאסר את רכבו - הוא בידו אסרו. דרך מלכים להיות עומדים, ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה. אבל פרעה הרשע, הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו. וכיון שראו גדולי מלכות - עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן".

הוסיפה המכילתא וכתבה: "ארבעה אסרו בשמחה:

אברהם אסר בשמחה, שנאמר: 'וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמרו' (בראשית כב, ג). ולא היו לו כמה עבדים? אלא לכבוד המקום.

יוסף אסר בשמחה, שנאמר: 'ויאסר יוסף מרכבתו' (בראשית מו, כט). ולא היו לו כמה עבדים? אלא לכבוד אביו.

בלעם אסר בשמחה, שנאמר: 'ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתונו' (במדבר כב, כא).

פרעה אסר בשמחה, שנאמר: 'ויאסר את רכבו'.

תבא חובשה של **אברהם**, **שהלך לעשות רצון המקום**, ותעמוד על חובשה של **בלעם**, **שהלך לקלל את ישראל**.

תבא אסרה של **יוסף**, **שאסר לילך לקראת אביו**, ותעמוד על אסרה של **פרעה הרשע**, **שהלך לרדוף את ישראל**.⁵

דבר אחר: ר' שמעון בן יוחאי אומר: תבא חרב יד דכתיב באברהם: 'ויקח את המאכלת לשחט את בנו' (בראשית כב, י), ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע **לילך לרדוף אחרי ישראל**, שנאמר: 'אריק חרבי תורישמו ידי' (שמות טו, ט)."

במדרש זה רואים כמה אבות האומה הזדרזו לקיים את מצוות ד' בשמחה, ואילו מנהיגי הגויים הזדרזו בשמחה כדי לנסות להשמיד ח"ו את עם ישראל. ובזכות מעשי אבותינו הצילנו ד' מיד הגויים.⁶

⁵ יש לשאול: מדוע אצל אברהם ואצל בלעם נאמר "ויחבש" ואילו אצל יוסף ואצל פרעה נאמר "ויאסר"? התשובה פשוטה: את החמור ואת האתון רק חובשים, אבל את המרכבה צריך לאסור - לקשור - לסוסים. אברהם ובלעם, שלא היו מלכים, רכבו על חמור ועל אתון, ואילו יוסף, שהיה משנה למלך, ופרעה, שהיה מלך, ישבו במרכבה. ואמנם המכילתא בתחילתה כתבה: "ארבעה אסרו בשמחה" ופירטה את כל הארבעה, וכתבה על כל אחד מהם: "אסר בשמחה", אבל בסופה הדגישה המכילתא את ההבדל בין החבישה של אברהם לחבישה של בלעם, ובין האסירה של יוסף לאסירה של פרעה.

2. זכויותיהם המרובות של ישראל

על הפסוק "ויאמר ד' למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו" (יד, טו) אמרה המכילתא (מסכת ד'ויהי פרשה ג):

"רבי ישמעאל אומר: מה תצעק אלי - בזכות **ירושלים** אני אקרע להם את הים, שנאמר: 'עורי עורי לבשי עוזך ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש, כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא' (ישעיהו נב, א). ואומר: 'עורי עורי לבשי עוז זרוע ד', עורי כימי קדם דורות עולמים, הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין, הלא את היא המחרבת ים, מי תהום רבה, השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים' (שם נא, ט-י)..."

רבי בנאה אומר: **בזכות מצוה שעשה אביהם אברהם** אני אקרע להם את הים, שנאמר: 'ויבקע עצי עלה' (בראשית כב, ג), וכתוב: 'ויבקעו המים'. רבי שמעון התימני אומר: **בזכות המילה** אני אקרע את הים, שנאמר: 'אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמת' (ירמיהו לג, כה). אמרת אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה? הוי אומר זו מילה... רבי אומר: כדי היא **האמנה שהאמינו בי** שאקרע להם את הים, שנאמר: 'וישובו ויחננו וגו'..."

רבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא אומר: **בזכות השבטים** אני קורע להם את הים, שנאמר: 'נקבת במטיו ראש פרזיו וגו' (חבקוק ג, יד)⁶. מהו אומר? 'לגוזר ים סוף לגזרים'⁸ (תהלים קלו, יג).

שמעיה אומר: כדי היא **האמנה שהאמין בי אברהם** שאקרע להם את הים, שנאמר: 'והאמין בד' ויחשבה לו צדקה' (בראשית טו, ו). שמעון איש קטרון אומר: **בזכות עצמות של יוסף** אני קורע להם את הים, שנאמר: 'ויעזוב בגדו אצלה, וינס ויצא החוצה' (בראשית לט, יב). וכתוב: 'הים ראה וינס' (תהלים קיד, ג)..."

אחרים אומרים: דבר גדול עשו ישראל, כדאי היא **האמונה שהאמינו בי** שאקרע להם את הים, שלא אמרו למשה: היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידנו מחיה לדרך, אלא האמינו והלכנו אחרי משה. עליהם מפורש בקבלה: 'הלוך וקראת באזני

⁶ עיין בספר "עיונים חדשים בספר שמות" (עמ' 187), שם כתבה פרופסור נחמה ליבוביץ על דברי המכילתא הללו: "מעשה המצוה הנעשה אי פעם אינו הולך לאיבוד, וכח האהבה עתיד לנצח את כוחות השנאה".

⁷ עיין בפירוש "זה ינחמנו" למכילתא שהסביר: "נקבת - מתרגמינן: 'בזעת', והוא לשון ביקוע וגזירה, שגזר וביקע הים. במטיו - בשביל מטות ושבטי ישראל".

⁸ כתב בפירוש "זה ינחמנו" שם: "לגוזר ים סוף לגזרים וגזירה היינו ביקוע, ושמע מינה הא דכתיב נקבת במטיו היינו בקיעת ים סוף".

ירושלם לאמר: זכרתי לך חסד נעוריד, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (ירמיהו ב, ב). מה שכר נטלו על כך? 'קדש ישראל לך', ראשית תבואתה, כל אוכליו יאשמו, רעה תבא עליהם, נאם ד" (שם, ג)."

במכילתא זו נאמרו שמונה זכויות של ישראל, שבזכותן ד' קרע להם את היס, ויש לחלקן לשלושה חלקים:

א. זכויות הדור הזה, שיצא ממצרים וכעת עומד על שפת הים:

1. המילה שמלו בני ישראל במצרים.
2. האמונה שהאמינו בני ישראל בדי' וחזרו לכיוון מצרים.
3. האמונה שהאמינו בני ישראל בדי' ויצאו למדבר.

ב. זכויות הדורות שעברו - האבות והשבטים:

1. האמונה שהאמין אברהם בדי'.
2. המצוה שעשה אברהם שבקע עצי עולה לצורך עקדת יצחק.
3. התגברות יוסף על הניסיון עם אשת פוטיפר.
4. זכויות השבטים באופן כללי.

ג. זכות עתידית:

ירושלם. כלומר שבני ישראל צריכים להגיע לארץ ישראל, לכבוש את ירושלים ולבנות בה את בית המקדש. וכבר התבאר במאמר "בזכות מה נגאלו ישראל ממצרים?" (בפרשת שמות) שלפעמים אפשר להגאל גם אם אין זכויות עכשוויות, אלא רק זכויות עתידיות. עיין שם.

ד. עם ישראל מייצג את ד' בעולם ולכן הגויים יענשו על שהצרו לישראל

1. עם ישראל מייצג את ד' בעולם

על הפסוק "וברב גאונך תהרס קמיד, תשלח חרנך יאכלמו כקש" (טו, ז) אמרה המכילתא (מסכת דשירה פרשה ו): "וברוב גאונך תהרס קמיד - הרבית להתגאות נגד מי שקם נגדך. ומי הם שקמו נגדך? הם שקמו נגד בניך. תהרוס קמיד - 'תהרס קמינו' אין כתוב כאן, אלא: 'תהרס קמיד'! מגיד שכל מי שקם כנגד ישראל כאילו קם כנגד הקב"ה".

המכילתא הביאה לכך הוכחות מפסוקים נוספים בנביאים ובכתובים: "וכן הוא אומר: 'אל תשכח קול צורריך, שאון קמיך עולה תמידי' (תהלים עד, כג).
 'כי הנה אויביך יהמיון' (תהלים פג, ג) מפני מה? 'על עמך יערימו סוד' וגו'.
 'הלא משנאיך ד' אשנא ובתקוממיך אתקוטט' (תהלים קלט, כא)...
 וכל מי שעוזר את ישראל כאלו עוזר להקב"ה, שנאמר: 'אורו מרוז אמר מלאך ד',
 אורו ארור יושביה, כי לא באו לעזרת ד', לעזרת ד' בגבורים' (שופטים ה, כג)".
 כעין זה כתב גם רש"י שם ובמקומות נוספים.⁹
 הדגשה מיוחדת כתב רש"י על הפסוק "כי נועצו לב יחדו, עליך ברית יכרתו"
 (תהלים פג, ו): "עליך ברית יכרתו – ברית זו אינה אלא עליך, להשכיח את שמך,
 שאין אתה קרוי אלקים אלא לנו: 'אלקי ישראל', ומאחר שלא יזכר שם ישראל
 אף שמך הגדול אינו נזכר".

2. הגויים יענשו על שהצרו לישראל

מאותו הפסוק למדה המכילתא (שם) דבר נוסף: "וברוב גאונך תהרס קמיך -
 'הרסת קמיך' אין כתיב כאן, אלא: 'תהרס קמיך' - לעתיד לבא...
 'שלחת חרנך' אין כתיב כאן, אלא: 'תשלח חרנך' - לעתיד לבא...
 'אכלמו כקש' אין כתיב כאן, אלא: 'יאכלמו כקש' - לעתיד לבא...
 כעין זה אמרה המכילתא במקום נוסף בפרשתנו (מסכת ד'ויהי, פתיחתא).
 כך נאמר שם: "הודיע הקב"ה חיבתן של ישראל לאומות העולם שהוא בעצמו
 הלך לפניהם, שיהיו נוהגים עמהם בכבוד, ולא דיין שאינם עושים כן, אלא
 שממיתים אותם מיתות חמורות, משונות זו מזו. ולענין כן הוא אומר: 'וקבצתי
 את כל הגוים אל עמק יהושפט, ונשפטתי אותם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר
 פזרו בגוים, ואת ארצי חלקו' (יואל ד, ב). יכול על עבודה זרה ועל גילוי עריות ועל

⁹ א. על הפסוק "וברב גאונך תהרס קמיך, תשלח חרנך יאכלמו כקש" (שמות טו, ז), כתב רש"י:
 "תהרס – תמיד אתה הורס קמיך, הקמים נגדך. ומי הם הקמים כנגדו? אלו הקמים על ישראל. וכן
 הוא אומר: 'כי הנה אויביך יהמיון' (תהלים פג, ג), ומה היא ההמיה? 'על עמך יערימו סוד' (שם, ד),
 ועל זה קורא אותם אויביו של מקום".

ב. דברים דומים כתב רש"י גם על הפסוק "אורו מרוז אמר מלאך ד', ארו ארור יושביה, כי לא באו
 לעזרת ד', לעזרת ד' בגבורים" (שופטים ה, כג): "לעזרת ד' – כביכול שמי שהוא עוזר את ישראל
 כעוזר את השכינה".

ג. כן כתב רש"י גם על הפסוק "ויהי בנסע הארץ ויאמר משה: קומה ד' ויפצו איביך וינסו משנאיך
 מפניך" (במדבר י, לה): "משנאיך – אלו שונאי ישראל, שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר
 והיה העולם, שנאמר: 'ומשנאיך נשאו ראשי' (תהלים פג, ג), ומי הם? 'על עמך יערימו סוד' (שם, ד)".
 ד. כן כתב רש"י גם על הפסוק "וידבר משה אל העם לאמר: החלצו מאתכם אנשים לצבא, ויהיו על
 מדין, לתת נקמת ד' במדין" (במדבר לא, ג): "נקמת ד' – שהעומד כנגד ישראל כאלו עומד כנגד
 הקב"ה".

שפיכות דמים? תלמוד לומר: 'על עמי ונחלתי ישראל'. ואומר: 'מצרים לשממה תהיה, ואדום למדבר שממה תהיה, מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם' (שם, יט). באותה שעה: 'וייהודה לעולם תשב, וירושלם לדור ודור' (שם כא). ואומר: 'ונקיתי, דמם לא נקיתי, ודי שוכן בציון' (שם, כא). אימתי יודי שוכן בציון? 'ונקיתי דמם' כשינקם מהם.

הסביר בפירוש "קו המידה" שם¹⁰: "תלמוד לומר על עמי ונחלתי ישראל - שהחמיר הקב"ה על כבודן של ישראל יותר מבכבודו, שתבע מהם עלבון ישראל, ולא תבע עוון עבודה זרה, שהוא המרת כבודו".

ה. עם ישראל חביב מכל האומות, עיקרו של עולם, ונצחי

1. עם ישראל חביב מכל האומות

על הפסוק "עד יעבר עמך ד', עד יעבר עם זו קנית" (טו, טז) פירש רש"י: "קנית - חבבת משאר אומות, כחפץ הקנוי בדמים יקרים, שחביב על האדם". במסכת פסחים (פו ע"ב), על הגמרא שאמרה שעם ישראל הוא אחד מארבעה קנינים שקנה ד' בעולמו, כתב רש"י דברים דומים, בתוספת הסבר: "קנינין - חשובין בעיניו לקרותם קנין לו, כאדם שטורח לקנות דבר החביב לו".

2. עם ישראל הוא עיקר קיום העולם

על אותו פסוק אמרה המכילתא (מסכת דשירה פרשה ט): "ארבעה נקראו קנין:

ישראל נקראו קנין, שנאמר: 'עם זו קנית' (שמות טו, טז).

שמים וארץ נקראו קנין, שנאמר: 'קונה שמים וארץ' (בראשית יד, יט).

בית המקדש נקרא קנין, שנאמר: 'הר זה קנתה ימינו' (תהלים עח, נד).

התורה נקראת קנין, שנאמר: 'די קנני ראשית דרכו' (משלי ח, כב)".

מהי המשמעות שארבעה דברים אלו נקראו "קנין"?

כבר הובאו בסעיף הקודם דברי רש"י במסכת פסחים במקבילה לדברי המכילתא, אבל בפירוש "זה ינחמנו" על המכילתא שם הדגיש נקודה נוספת: "ארבעה נקראו קנין - שהם דברים וקנינים חשובים לפני המקום, והם דברים שקנין העולם תלוי בהם.

¹⁰ מכילתא "הר אפרים" לרב אפרים זאב גרבוז ירושלים תשי"ד.

ישראל קנין אחד - **שבשבילם נברא העולם, והם קיום העולם**, שעל ידי שקיבלו את התורה העולם מתקיים, הרי שהם עיקר קיום העולם. שמים וארץ - פירש רש"י בפרקי אבות (פ"ו מ"א) שהם עמודי העולם. בית המקדש - הוא קיום העולם, שעל ידי הקרבנות מתכפרים עוונות העולם, והשכינה שורה בישראל, וזהו קיומם¹¹. התורה נקראת קנין - שהעולם עומד עליה, כדכתיב: 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת' (ירמיהו לג, כה). וכל הבריאה היתה על תנאי עד שקיבלו ישראל את התורה".

יסוד הדברים שכתב בפירוש "זה ינחמנו" נמצא ברש"י בתחילת התורה! על הפסוק הראשון בתורה "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ", כתב רש"י: "בראשית ברא - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שאמרו רז"ל: בשביל התורה, שנקראת 'ראשית דרכו' (משלי ח, כב), ובשביל ישראל, שנקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיהו ב, ג)". דהיינו פירוש הפסוק הוא: "בשביל התורה [שנקראת ראשית] ברא אלקים את השמים ואת הארץ"! וכן: "בשביל ישראל [שנקראו ראשית] ברא אלקים את השמים ואת הארץ"! כלומר: תכלית בריאת העולם היא בשביל ישראל ובשביל התורה¹²! לכאורה יש לשאול על דברי רש"י: לשם מה נברא העולם? בשביל ישראל או בשביל התורה?

נראה שרש"י עצמו ענה על שאלה זו בהמשך אותה פרשה, ש"בשביל התורה" ו"בשביל ישראל" אינם שני דברים נפרדים, אלא דבר אחד! על המלים "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, ויהי ערב ויהי בקר יום הששי" (בראשית א, לא) כתב רש"י: "יום הששי - הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר: 'יום הששי' - שכלם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה". דהיינו שהעולם נברא כדי שישראל יקבלו את התורה!

¹¹ עיין במאמר "מהי תכלית המשכן ומהו הכלי העיקרי במשכן?" בפרשת תרומה.

¹² יש לציין שיש חומשים שבהם במקום "בשביל ישראל" כתוב: "בשביל הצדיקים", אבל בפסוק שהביא רש"י ראייה לדבריו, וכן במדרש שהוא מקורו של רש"י (ויקרא רבה לו, ד) מפורש: "שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב: 'בראשית ברא אלקים, ואין ראשית אלא ישראל, שנאמר: 'קדש ישראל לד', ראשית תבואתה' (ירמיהו ב, ג)!" וכן כתב רש"י גם בפירושו לסנהדרין המובא בסמוך. ואפשר שכוונת אותם דפוסים במילה "צדיקים" היא גם כן לעם ישראל, כמו שנאמר בפסוק: "ועמך כלם צדיקים" (ישעיהו ס, כא).

כן כתב רש"י בקיצור גם בפירושו למסכת סנהדרין (צא סע"ב בד"ה "מששת ימי בראשית") בהסבר הפסוק "בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ": "דכתיב 'בראשית ברא', בשביל התורה שהיא ראשית, וישראל נקראו 'ראשית תבואתה' (ירמיהו ב, ג) **שעתידין להנחילה**, ברא אלקים את השמים ואת הארץ"¹³.

¹³ א. עיין גם ב"אור החיים" הקדוש בראשית א, א אות ה.

ב. נראה שכך ניתן להסביר גם את הסתירה לכאורה שמופיעה ברש"י בסוף פרשת בראשית: על הפסוק "וינחם ד' כי עשה את האדם בארץ, ויתעצב אל לבו" (ו, ו) כתב רש"י: "ויתעצב אל לבו – נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו 'נעצב המלך על בנו' (שמואל ב יט, ג). וזה כתבתי לתשובת אפיקורס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה. אמר לו: אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד? אמר לו: הן. אמר לו: והא כתיב: 'ויתעצב אל לבו'?

אמר לו: נולד לך בן זכר מימך? אמר לו: הן.

אמר לו: ומה עשית? אמר לו: שמחתי ושימחתי את הכל.

אמר לו: ולא היית יודע שסופו למות? אמר לו: בשעת חדותא חדותא, בשעת אבלא אבלא.

אמר לו: כך מעשה הקב"ה, אף על פי שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן, לא נמנע מלבראן, **בשביל הצדיקים העתידיים לעמוד מהם**". בפסוק זה כתב רש"י שהעולם נברא בשביל הצדיקים.

לעומת זאת, על הפסוק הסמוך, "ויאמר ד' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה, מאדם עד בהמה, עד רמש ועד עוף השמים, כי נחמתי כי עשיתם" (ו, ז), כתב רש"י: "מאדם עד בהמה – אף הם השחיתו דרכם. דבר אחר: **הכל נברא בשביל האדם**, וכיון שהוא כלה מה צורך באלו".

בפסוק זה כתב רש"י שהעולם נברא בשביל האדם.

נשאלת אפוא השאלה: לשם מה נברא העולם? רק בשביל הצדיקים, או בשביל כל האדם?

נראה שהתשובה היא שהעולם נברא בשביל האדם, אבל בשביל עיקר האדם, שהוא ישראל, וכדי שנקבל את התורה ונקיים אותה ונהיה צדיקים, וכך מתישבים כל ארבעת ההסברים שכתב רש"י על השאלה לשם מה נברא העולם.

ג. על ישראל כתכלית הבריאה חזר רש"י גם במקומות נוספים:

1. בפירושו לפסוק "ואל בני ישראל תאמר: איש איש מבני ישראל ומן הגר הגר בישראל אשר יתן מזרעו למלך מות יומת, עם הארץ ירגמהו באבן" (ויקרא כ, ב), כתב רש"י: "עם הארץ – עם שבגיני נבראת הארץ". כלומר שבשביל ישראל נברא העולם!

2. גם בפירושו לפסוקים "בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם, יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. כי חלק ד' עמו, יעקב חבל נחלתו" (דברים לב, ח-ט), כתב רש"י דברים דומים. אמנם שם לא כתב רש"י שהעולם נברא בשביל ישראל, אבל כתב שכאשר הקב"ה כמעט והשמיד את העולם, הוא לא עשה זאת, כדי שעם ישראל יופיע בעולם:

"בהנחל עליון גוים – כשהנחיל הקב"ה למכעיסיו את חלק נחלתם הציפם ושטפם.

בהפרידו בני אדם – כשהפיץ דור הפלגה היה בידו להעבירם מן העולם, ולא עשה כן, אלא: יצב גבולות עמים' – קיימם ולא אבדם.

למספר בני ישראל – **בשביל מספר בני ישראל שעתידין לצאת מבני שם, ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים הציב גבולות עמים שבעים לשון**.

כי חלק ד' עמו – למה כל זאת? לפי שהיה חלקו כבוש ביניהם ועתיד לצאת. ומי הוא חלקו? עמו, ומי הוא עמו? יעקב חבל נחלתו. והוא השלישי באבות, המשולש בשלש זכויות: זכות אבי אביו, וזכות אביו, וזכותו, הרי שלש, כחבל הזה שהוא עשוי בשלושה גדילים. והוא ובניו היו לו לנחלה, ולא ישמעאל בן אברהם, ולא עשו בנו של יצחק".

3. עם ישראל נצחי וישאר לעד ועולם

על הפסוק "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך, מכון לשבתך פעלת ד', מקדש, ד', כוננו ידיך" (טו, יז) אמרה המכילתא (שם פרשה י): "ארבעה נקראו נחלה: **בית המקדש** נקרא נחלה, שנאמר: 'בהר נחלתך' (שמות טו, יז). **ארץ ישראל** נקראת נחלה, שנאמר: 'בארץ אשר ד' אלקיך נתן לך נחלה' (דברים טו, ד).

וכן **התורה** נקראת נחלה, שנאמר: 'וממתנה נחילאלי' (במדבר כא, יט).
וכן **ישראל** קרויין נחלה, שנאמר: 'עמי ונחלתי ישראל' (יואל ד, ב)''.

מהי המשמעות שארבעה דברים אלו נקראו "נחלה"?
כתב בפירוש "זה ינחמנו" שם: "ארבעה נקראו נחלה - כדבר הנחל מדור לדור עד עולם. וקא משמע לן שאלו **הארבעה דברים הם נחלה עולמית, דברים קיימים לעולם**". כלומר שעם ישראל הוא נצחי וישאר קיים לעד.
דברים אלו פשוטים מתוך האמור בסעיף הקודם, שכן העולם כולו לא נברא אלא בשביל ישראל, ולכן ודאי שישאל יהיו קיימים לעולם!

דבר זה גם כן מופיע ברש"י במספר מקומות:
א. על הפסוקים "אתם נצבים היום כלכם לפני ד' אלקיכם... לעברך בברית ד' אלקיך ובאלתו, אשר ד' אלקיך פָּרַת עמך היום. למען הקים אתך היום לו לעם, והוא יהיה לך לאלקים" (דברים כט, י-יב), כתב רש"י: "למען הקים אותך היום לו לעם - כל כך הוא נכנס לטרוח למען קיים אותך לפניו לעם. והוא יהיה לך לאלקים - לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת, לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו, שלא תקניטוהו אחר שהוא **אינו יכול להבדל מכם**".
ב. בפרשת האזינו על הפסוק "אספה עלימו רעות, חָצִי אכלה במ" (דברים לב, כג), כתב רש"י: "חצי אכלה במ - כל חצי אשלים בהם. וקללה זו לפי הפרענות לברכה היא: חצי כלים, **והם אינם כלים**"¹⁴.

¹⁴ עיין גם ברש"י על הפסוק "זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ" (ויקרא יא, ב): "זאת החיה - לשון חיים, לפי שישאל **דבוקים במקום וראויין להיות חיים**, לפיכך הבדלים מן הטומאה וגזר עליהם מצוות, ולאומות לא אסר כלום. משל לרופא שנכנס לבקר את החולה וכו', כדאיתא במדרש רבי תנחומא".

במדרש תנחומא (שמיני סימן ו) נאמר: "רבי תנחומא בן חנילאי אמר: התיר להם [לאומות העולם] את האיסורים ואת השקצים ואת הרמשים. משל למה הדבר דומה? לרופא שהלך לבקר שני חולים, ראה אחד מהם שהיה בסכנה, אמר לבני ביתו: 'תנו לו כל מאכל שהוא מבקש'. ראה האחד שעתיד

הרמב"ם באיגרת תימן (פ"א) כתב בענין זה דברים חדים ביותר: "וכן הבטיחנו הבורא על ידי נביאיו, שלא נאבד ולא יעשה עמנו כליה, ולא נסור לעולם מלהיות אומה חסידה. וכמו שאי אפשר שתבטל מציאותו של הקדוש ברוך הוא, כן אי אפשר שנאבד ונתבטל מן העולם. שכן אמר: 'אני ד' לא שנית, ואתם בני יעקב לא כליתם' (מלאכי ג, ו). וכמו כן בשרנו והאמיץ אותנו יתברך שמו, שנמנע אצלו למאוס אותנו בכללנו, ואף על פי שנכעיסהו ונעבור על מצוותיו, שכן כתוב: 'כה אמר ד': אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי הארץ למטה, גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאם ד'" (ירמיהו לא, לו). וכענין זה בעינו הבטיחנו בתורה על ידי משה רבינו עליו השלום, שכן כתוב: 'ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם, לא מאסתים ולא געלתים לכלתם, להפך בריתי אתם, כי אני ד' אלקיהם' (ויקרא כו, מד)¹⁵.

ו. מדוע האריכה המכילתא בשבחם של ישראל דווקא בפרשת בשלח?

יש לשאול: מדוע האריכה המכילתא בשבחם של ישראל דווקא בפרשת בשלח?
כבר התבאר בסוף ההקדמה לספר, שכאשר עם ישראל משועבד - אורו מעומעם, ולכן כל שנות השעבוד במצרים מתוארות בקיצור נמרץ, בפחות מחצי פרשה. לעומת זאת, כאשר עם ישראל יוצא לחרות - אורו מבהיק, ולכן הגאולה מתוארת בהרחבה, בכל פרשיות חומש שמות. אולי ניתן לומר על פי זה שזו הסיבה שדווקא בפרשת בשלח, שהיא הפרשה הראשונה שכולה עוסקת בעם ישראל לאחר שכבר יצא לחרות ואורו מבהיק, מאירה המכילתא את אורו של עם ישראל בשבחים מרובים.

לחיות, אמר להם: 'כך וכך מאכל יאכל, וכך וכך לא יאכל'. אמרו לרופא: מה זה? לזה אתה אומר: 'יאכל כל מאכל שהוא מבקש', ולאחר אמרת: 'לא יאכל כך וכך'. אמר להם הרופא: לזה שהוא לחיים, אמרת לו: 'זה אכול וזה לא תאכל', אבל אותו שהוא למיתה אמרת להם: 'כל מה שהוא מבקש תנו לו, שאינו לחיים'. וכך הקדוש ברוך הוא התיר לגוים השקצים והרמשים, אבל **ישראל שהם לחיים**, אמר להם: 'והייתם קדושים כי קדוש אני' (ויקרא יא, מד), 'אל תשקצו את נפשותיכם' (שם, מג), 'את זה תאכלו' (שם, ט), 'ואת זה לא תאכלו' (שם, ד), 'לא תטמאו בהם ונטמתם בהם' (שם, מג). למה? שהם לחיים, שנאמר: '**ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כלכם היום**' (דברים ד, ד)".
¹⁵ עיין גם בירמיהו (לג, כה-כו) וברש"י שם, ובמלאכי (ג, ו) וברש"י וברד"ק שם.

סיכום

במאמר זה למדנו דברים נפלאים שנאמרו במכילתא וברש"י בפרשתנו על שבחם של ישראל:

- א. בני ישראל הם כבניו של ד', וד' שומר עליהם כמלך ששומר על בנו.
- ב. ד' מפרסם לאומות העולם את חיבתו לישראל.
- ג. הקב"ה מתיחס לעם ישראל כבעל לאשתו.
- ד. עם ישראל שמח במצוות, ואילו הגויים שמחים בעבירות.
- ה. לעם ישראל זכויות מרובות, מצד עצמו ומצד אבותיו.
- ו. עם ישראל מייצג את ד' בעולם.
- ז. הגויים יענשו על שהצרו לישראל.
- ח. עם ישראל חביב מכל האומות.
- ט. עם ישראל הוא עיקרו של עולם.
- י. עם ישראל ישאר קיים לעד ולנצח נצחים¹⁶.

סיום: עם ישראל יזכה להיכנס לארץ ישראל ולבנות את בית המקדש

על שני הפסוקים שהובאו מהשירה בפרק ה' הוסיפה המכילתא ואמרה:

"יבואו ישראל שנקראו קנין,
לארץ ישראל שנקראת קנין,
ויבנו בית המקדש שהוא קנין,
בזכותה של תורה שנקראת קנין" (שם פרשה ט).

"אמר הקב"ה:

יבאו ישראל שנקראו נחלה,
לארץ ישראל שנקראת נחלה,
ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה,
בזכות התורה שנקראת נחלה" (שם פרשה י).
במהרה בימינו אמן.

¹⁶ עיין עוד במאמר "אם אין פניך הלכים אל תעלנו מזה" - וכי דרך ארץ לדבר כך אל ד'?! בפרשת כי תשא, בעיקר בסיים, ובמאמר "שבחם של ישראל בפירוש רש"י לתורה" [בקובץ "ניצני ארץ" (קובץ כת"י וחידושים יו"ל ע"י תלמידים משיבת "מרכז הרב") חוברת יח (ירושלים תשע"ג), ובעזרת ד' יודפס ב"הדר התורה" דברים פרשת וזאת הברכה].